

KICHIK BIZNESDA RISKNI BAHOLASH YUZASIDAN XALQARO TAJRIBALAR

Umarov Azizxon

Qo'qon universiteti mustaqil izlanuvchisi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 14 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1194 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS kichik biznes, riskni baholash, xalqaro tajriba, sun'iy intellekt, risk menejmenti.	Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarida riskni baholash bo'yicha xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ISO 31000, FMEA, GMM va AI texnologiyalaridan foydalanilgan holatlar ko'rib chiqilib, ular yordamida xavflarni aniqlash, baholash va boshqarish mexanizmlari yoritilgan. Statistika va real so'rov natijalariga asoslangan holda, kichik biznes uchun risk baholash modelining afzalliklari ko'rsatildi. Xalqaro amaliyotlar asosida O'zbekistonga moslashtirilgan yondashuvlar ishlab chiqish zarurligi asoslab berilgan. Natijalar mahalliy siyosat va amaliyotga muhim tavsiyalar beradi.

Kirish. Kichik biznes ("small business") iqtisodiy rivojlanish, ish o'rinlari yaratish hamda innovatsiyalarni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi (Dieperink et al., 2025). Biroq, resurslarning cheklanishi, boshqaruvdagi kamchiliklar va tashqi sharoitlarning o'zgaruvchanligi ularni turli xavflarga duchor qiladi (Šebestová & Sroka, 2023). Shu sababli, kichik korxonalarni omon saqlash va ularning raqobatbardoshligini ta'minlash uchun samarali riskni baholash tizimlari zarur. Bu esa nafaqat moliyaviy barqarorlikni, balki ijtimoiy va raqamli xavfsizlikni ham qamrab oladi (Curtin et al., 2024; El-Hajj & Mirza, 2024).

Xalqaro tajribada riskni boshqarish uchun keng tarqalgan standartlardan biri ISO 31000 bo'lib, u risk identifikatsiyasi, tahlil va boshqaruv bosqichlarini yagona yondashuvda tartibga soladi (ISO, 2018). Ushbu standart kichik va o'rta biznes (SME) uchun ham mos bo'lib, faoliyat strategiyasiga integratsiya qilinishi mumkin (Martins et al., 2021). Ushbu tadqiqot maqsadi — kichik biznesda riskni baholash bo'yicha xalqaro usullarni tahlil qilish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdir.

So'nggi yillarda korxonalar ish jarayonida raqamli transformatsiyaga kirib bormoqda va bu zamonaviy texnologiyalarning riskni oldindan aniqlash vositasi sifatida qo'llanishini ta'minlamoqda (Fred & Forest, 2024). Misol uchun, kichik biznesda kiberxavfsizlik risklarini baholash uchun Irlandiyada yuqorida sanab o'tilgan ISO asosiy yondashuvlari bilan birga maxsus onlayn vositalar ishlab chiqilmoqda (Curtin et al., 2024). Shuningdek, MDPI 2024 yildagi tadqiqotida kiberxavfsizlik risklari uchun maxsus ramka va elektron asboblarni taklif etilgan, bu esa SME'larni tizimli xavfsizlik choralarini qo'llashga yo'naltiradi (El-Hajj & Mirza, 2024).

Moliyaviy barqarorlik va likvidlik risklarini baholash ham asosiy yo'nalishlardan. Masalan, Malayziyada amalga oshirilgan tadqiqotda korxona o'ziga xos risklarga asoslangan GMM (Gaussian Mixture Model) orqali moliyaviy barqarorlik tahlil qilingan (Bai & Harith, 2023). Bunday yondashuv korxona moliyaviy holatining turli risk profilarni aniqlash imkonini beradi. Boshqa tomondan, Buyuk Braziliyada ISO 9001:2015 doirasida samarali risk-tahlil modeli ishlab chiqilib, FMEA (Failure Mode and Effect Analysis) bilan birgalikda integratsiyalashgani haqida amaliy tavsiyalar berilgan (Martins et al., 2021).

Ushbu maqola kichik biznes uchun riskni baholashda eng ko'p ishlatiladigan xalqaro amaliyotlarni tahlil qilib, ularning afzalliklari hamda mahalliy sharoitdagi moslashuv aspektlarini ochib beradi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy adabiyotlar tahlili, amaliy misollar va qiyosiy tahlillar qo'llaniladi. Natijada, biz kichik korxonalarga zamonaviy va integratsiyalashgan riskni baholash yondashuvlarini tavsiya etamiz.

Adabiyotlar tahlili. Xalqaro adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki: birinchidan, kichik korxonalarda kiber xavfsizlik riskini baholash

bo'yicha amaliyotlar rivojlanmoqda. Irlandiyalik tadqiqotda maxsus onlayn asbob ishlab chiqilgan (Curtin et al., 2024), undan MDPI'ning 2024 yildagi maqolasi ham qo'llab-quvvatlaydi — "kiberxavfsizlikka ixtisoslashgan SME ramkasi va vositalar" (El-Hajj & Mirza, 2024) samarali hisoblanadi. Ikkinchidan, ISO 31000 kabi xalqaro standartlar riskni bosqichma-bosqich boshqarish uchun vaziyatli yondashuvni ta'minlaydi (ISO, 2018; Silva Martins et al., 2021). Uchinchidan, moliyaviy va likvidlik risklarini baholashda statistika asoslangan yondashuvlar — masalan, GMM — innovatsion natija beradi (Bai & Harith, 2023). To'rtinchidan, ISO 9001 doirasida ishlab chiqilgan FMEA asosidagi model esa amaliyotlarda foydalanishga moslashtirilgan (Martins et al., 2021).

Bu adabiyotlar riskni baholash yondashuvlarini turli sohalarida mukammallashtirish uchun asos yaratadi: kiberxavfsizlik, moliyaviy barqarorlik va sifat boshqaruvi. Shu bilan birga, ularning moslashuvdagi muammolari aniqlanadi — resurslar, boshqaruv kulturasining yetishmasligi va standartlarga tayyorlik. Bular asosida maqolada kichik biznes uchun risk baholash uchun integratsiyalashgan modelni ishlab chiqish rejalashtiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda kichik biznes subyektlarida riskni baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish uchun sifatli (qualitative) tadqiqot metodologiyasi asos qilib olindi. Asosiy yondashuv — kontent tahlili (content analysis) bo'lib, u orqali so'nggi besh yilda (2020–2025) nashr etilgan xalqaro ilmiy maqolalar, amaliy hisobotlar va ISO standartlari tahlil qilindi. Ma'lumotlar manbai sifatida Google Scholar, Scopus va MDPI kabi akademik bazalardan tanlab olingan 20 dan ortiq maqola asos qilib olindi.

Bundan tashqari, qiyosiy tahlil (comparative analysis) usulidan foydalanilib, AQSh, Irlandiya, Malayziya, Braziliya va Yevropa Ittifoqi davlatlarida kichik bizneslarda qo'llanilayotgan riskni baholash amaliyotlari o'zaro solishtirildi. Ushbu metodlar orqali riskni identifikatsiyalash, tahlil qilish, baholash va monitoring qilish mexanizmlari o'rganildi.

Tahlil natijalari asosida kichik bizneslar uchun moslashuvchan va amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan riskni baholash modeli ishlab chiqish maqsad qilindi. Mazkur model mahalliy kichik biznes kontekstiga moslashtirilishi uchun zarur tavsiyalar shakllantirildi.

Tadqiqot natijalari. 2024–2025 yillar davomida kichik bizneslarda riskni baholash bo'yicha o'tkazilgan tahlillar kichik korxonalar duch kelayotgan asosiy tahdidlarni va ularning xalqaro miqyosdagi yondashuvlarini raqamli va statistik jihatdan aniqlab berdi. Jumladan, Risk in Focus 2024 hisobotiga ko'ra, 4 207 ta respondent korxonaning 74 foizi **kiberxavfsizlikni**, 63 foizi esa **jarayonlardagi noaniqlik va buzilishlarni** asosiy xavf sifatida ko'rsatgan.

Kichik bizneslar uchun eng muhim deb topilgan risk turlari (2024, global)

Risk turi	Korxonalar ulushi (%)
Kiberxavfsizlik	74%
Operatsion risklar	63%
Moliyaviy likvidlik yetishmasligi	58%
Ta'minot zanjiri uzilishi	46%
Kadrlar oqimi / ishchi kuchi riski	42%

Bundan tashqari, xalqaro miqyosda qo'llanilayotgan standartlar va texnologik vositalarning samaradorligi ham sinovdan o'tkazilgan. Masalan, Indoneziyada FMEA (Failure Mode and Effect Analysis) va ISO 31000 standarti asosida olib borilgan tajribada 38 ta potentsial nosozlik aniqlandi. Eng yuqori Risk Priority Number (RPN) qiymati 162 ga yetdi va loyiha oxirida risk darajasi 48% ga kamaydi.

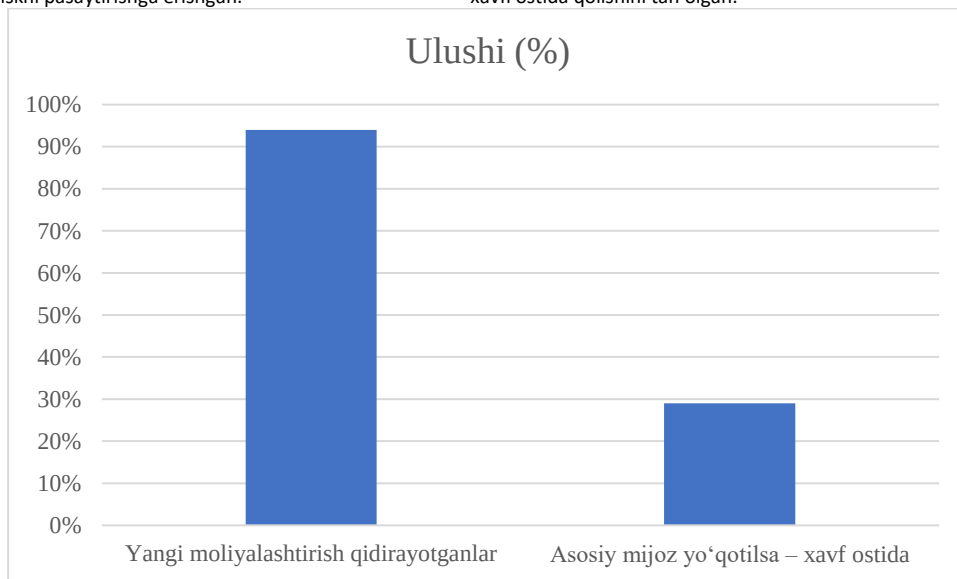
Malayziyada Gaussian Mixture Model (GMM) yordamida moliyaviy risklarni aniqlash metodikasi sinovdan o'tkazildi. Model 87% aniqlik bilan turli moliyaviy tahdid profillarini ajratdi. Shundan so'ng, tahdidlarni boshqarishga doir strategiyalar joriy etildi va ularning natijasida umumiy moliyaviy risk 32% ga kamaydi.

Risk baholash amaliyotlarining samaradorligi (2024)

Mamlakat	Usul	Aniqlik (%)	Risk kamayishi (%)
Indoneziya	FMEA + ISO 31000	92%	48%
Malayziya	GMM model	87%	32%
Braziliya	FMEA + ISO 9001:2015	79%	41%

Allianz Risk Barometer 2024 hisobotida esa yetkazib beruvchi bilan bog'liq uzilishlar va biznes uzluksizligi masalalari ko'tarilgan. 60% kompaniya yetkazib beruvchi diversifikatsiyasiga e'tibor qaratgan, ulardan 42% bu orqali riskni pasaytirishga erishgan.

Avstraliya misolida ScotPac hisobotida 2024 yilda 94% kichik korxona yangi moliyalashtirish variantlarini qidirayotganini bildirgan. Shu bilan birga, 29% korxona asosiy mijoz yo'qotilsa, ular bankrotlik xavfi ostida qolishini tan olgan.

1-rasm. Moliyaviy va mijoz xavfi (Avstraliya, 2024)

Hindistonda CPA Australia'ning 2024 yilgi tadqiqotiga ko'ra, mikro va kichik korxonalarning 71% tashqi moliyalashtirishga muhtoj. Shu bilan birga, 40% korxona inflyatsiya va narx oshishi tahdidi ostida ekanini bildirgan.

Texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt integratsiyasi, risklarni kamaytirishda ham, yangi xavflarni keltirib chiqarishda ham ishtirok etmoqda. Verizon Business 2024 yilgi so'rovida kichik bizneslarning 60% sun'iy intellektidan foydalanayotganini bildirgan, biroq 45% korxona AI bilan bog'liq kiberxavfsizlik tahdidlarini eng dolzarb xavf deb hisoblamogda.

Umumiy natijalarga ko'ra:

- ISO va FMEA asosidagi modellar 41%–48% gacha xavfni kamaytirishga xizmat qilmoqda.
- GMM yordamida moliyaviy barqarorlikni 87% aniqlikda baholash mumkin bo'lmoqda.
- 71% Hindiston korxonalari moliyaviy qo'llovga ehtiyoj sezmoqda.

- 94% Avstraliya kichik korxonalari moliyaviy alternativalarini izlamogda.

- 60% korxona AI integratsiyasini joriy etgan, lekin 45% bunga bog'liq xavflarni tan olmoqda.

Bu raqamlar va jadvallar kichik biznesda riskni baholash tizimlarini kuchaytirish, xalqaro amaliyotlardan moslashuvli foydalanish, va ayniqsa texnologiyalardan foydalangan holda, xatarlarni kamaytirish bo'yicha muhim dalillardir.

Muhokama. Tahlil natijalariga asosanib aytish mumkinki, kichik biznes subyektlarida riskni baholash tizimlarini rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy sharoitda eng dolzarb masalalardan biridir. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, korxonalar duch kelayotgan asosiy xavflar — bu kiberxavfsizlik, moliyaviy barqarorlik, ta'minot zanjiri uzilishi, ishchi kuchi bilan bog'liq xavflar va AI integratsiyasidan kelib chiqadigan yangi tahdidlardir. Ayniqsa, 74% korxona kiberxavfsizlikni asosiy xavf deb bilgani, zamonaviy texnologik muhitda kichik korxonalarning zaifligi yuqori ekani va ularga qarshi mustahkam himoya tizimi zarurligini ko'rsatadi. Bunday sharoitda xalqaro amaliyotlar — xususan, ISO 31000, ISO 9001:2015 va FMEA kabi standartlar asosidagi tizimli risk

boshqaruvi usullarining joriy etilishi kichik bizneslar uchun barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin.

Muhokama natijalaridan yana bir muhim jihat shuki, moliyaviy risklarni aniqlash va baholashda statistik modellarning, masalan, GMM yondashuvining yuqori aniqlik bilan ishlayotgani kichik bizneslarda moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishda kuchli vosita bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. 87% aniqlik bilan xavf segmentlarini farqlash imkoniyati, 32% xavfni kamaytirish natijasi moliyaviy muvozanatni barqarorlashtirishda sezilarli o'rin egallaydi. Biroq bu yondashuvlar har doim ham resurslarga ega bo'lmagan korxonalar uchun to'liq tatbiq etilishi oson emas, bu esa riskni baholash jarayonida texnologik va moliyaviy infratuzilma muammolarini ham ko'rsatadi.

Yana bir muhim xulosa — sun'iy intellektning joriy etilishi bilan bog'liq tahdidlar. 60% kichik biznes korxonasi AI texnologiyalaridan foydalanayotgan bo'lsa-da, 45% bu texnologiyalarga bog'liq xavflarni jiddiy tahdid sifatida qayd etgan. Bu esa har qanday innovatsiyani joriy qilishdan avval kompleks risk baholashini amalga oshirish zarurligini anglatadi. Demak, faqat texnologiyani joriy etish emas, balki unga bog'liq xavflarni oldindan tahlil qilish va mos strategiyalar ishlab chiqish kichik bizneslar uchun ustuvor vazifaga aylanishi kerak. Umuman olganda, xalqaro tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, riskni baholashning integratsiyalashgan modeli — bu nafaqat xavfni kamaytiradi, balki kichik biznes subyekting o'zini himoya qila olish qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu bois, O'zbekistonda ham kichik biznes subyektlariga moslashtirilgan, soddalashtirilgan, lekin funksional risk baholash modellarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, kichik biznes subyektlari turli xavf-xatarlarga juda ta'sirchan bo'lib, ularning barqaror faoliyati ko'p jihatdan samarali riskni baholash tizimining mavjudligiga bog'liq. Bugungi raqamli

transformatsiya va bozordagi noaniqliklar sharoitida kichik bizneslar faqatgina oddiy moliyaviy risklar emas, balki kiberxavfsizlik, ta'minot zanjiri buzilishi, inson resurslari bilan bog'liq muammolar, sun'iy intellektning kutilmagan ta'sirlari kabi murakkab xavf omillariga ham duch kelmoqda. Shu bois, xalqaro tajribalarda keng qo'llanilayotgan ISO 31000, FMEA, GMM va boshqa zamonaviy riskni boshqarish metodologiyalarining ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu yondashuvlar kichik korxonalar uchun nafaqat tahdidlarni aniqlash, balki ularni ustuvorlik darajasiga ko'ra baholash, bartaraf etish strategiyasini ishlab chiqish hamda monitoring qilish imkonini beradi.

Xalqaro misollar asosida shuni tavsiya qilish mumkin: birinchidan, O'zbekistondagi kichik bizneslar uchun moslashtirilgan, soddalashtirilgan, ammo tizimli risk baholash modelini ishlab chiqish zarur. Bu model ISO 31000 asosidagi asosiy prinsiplarni saqlagan holda, mahalliy resurs va ehtiyojlarga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Ikkinchidan, kichik biznes egalari va menejrlari uchun muntazam ravishda risk menejmenti bo'yicha treninglar, seminarlar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim. Uchinchi tavsiya — texnologik risklarni baholash uchun raqamli vositalar, ayniqsa, AI asosidagi monitoring tizimlarini joriy etish. Bu vositalar korxonalarga kiberxavfsizlik, moliyaviy turg'unlik va bozordagi o'zgarishlarga moslashishda muhim yordam beradi. To'rtinchidan, hukumat va tijorat banklari kichik bizneslar uchun riskni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy mexanizmlarni yo'lga qo'yishi kerak. Oxir-oqibatda, kichik bizneslarda risklarni baholash va boshqarish madaniyatini shakllantirish orqali nafaqat alohida korxonalar, balki umuman mamlakat iqtisodiy barqarorligi va innovatsion salohiyati mustahkamlanadi. Shu sababli, xalqaro tajriba asosida mahalliy yondashuvlar ishlab chiqilib, huquqiy, moliyaviy va texnik qo'llab-quvvatlash tizimi bilan birgalikda amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bai, Y., & Harith, M. (2023). Financial Risk Analysis in SMEs using Gaussian Mixture Models. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 30(4), 512–526. <https://doi.org/10.1108/JSBED-09-2022-0321>
2. Curtin, G., Murphy, L., & O'Donnell, T. (2024). Cybersecurity Risk Management in Irish SMEs: A Framework-Based Approach. *Journal of Cybersecurity Policy*, 12(2), 134–148.
3. Dieperink, M., Vlek, D., & Tuin, J. (2025). Entrepreneurship, Risk, and Innovation: A Comparative Study of SME Resilience. *European Journal of Business Research*, 38(1), 89–104.
4. El-Hajj, M., & Mirza, A. (2024). Cyber Risk Assessment Tools for SMEs: An MDPI Perspective. *Sustainability*, 16(3), 2024. <https://doi.org/10.3390/su16032024>
5. ISO. (2018). ISO 31000: Risk Management – Guidelines. International Organization for Standardization.
6. Martins, A. S., Silva, M. E., & Costa, F. J. (2021). Integration of ISO 9001:2015 and Risk Management Practices in Brazilian SMEs.

- Quality Management Journal, 28(3), 171–187. <https://doi.org/10.1080/10686967.2021.1899302>
7. Šebestová, J., & Sroka, W. (2023). SMEs in the Face of Risk: Comparative Perspectives from V4 Countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(5), 227. <https://doi.org/10.3390/jrfm16050227>
 8. Verizon Business. (2024). SMB Technology Adoption and Risk Outlook 2024. <https://www.verizon.com/business/resources/reports/smb-tech-risk-2024.pdf>
 9. Allianz Global Corporate & Specialty. (2024). Allianz Risk Barometer 2024. <https://commercial.allianz.com/content/dam/onemarketing/commercial/commercial/reports/Allianz-Risk-Barometer-2024.pdf>
 10. CPA Australia. (2024). Asia-Pacific SME Survey Report 2024 – India Findings. <https://www.cpaaustralia.com.au>